

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

FACULTATEA DE LITERE

ȘCOALA DOCTORALĂ DE STUDII LINGVISTICE ȘI LITERARE

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

OPERA LUI WULFSTAN ÎN CONTEXTUL EI MANUSCRIS:
UN STUDIU AL MANUSCRISULUI CAMBRIDGE, CORPUS
CHRISTI COLLEGE 201

Coordonator de doctorat:

PROF. UNIV. DR. ADRIAN PAPAHAĞI

Doctorand:

IOAN-ANDREI CRIȘAN

CLUJ-NAPOCA

2026

CUPRINS

Mulțumiri	2
Abrevieri	5
Tabele	10
Introducere	12
Capitolul 1: Arhiepiscopul Wulfstan de York	24
Anglia înainte de Wulfstan	24
Cariera și activitatea lui Wulfstan	27
Stilul lui Wulfstan	37
Sursele lui Wulfstan	45
Capitolul 2: Compilarea unui codex anglo-saxon: CCCC 201	54
Aspecte codicologice și paleografice	54
Caracteristici scribale	58
Conținut și structură	70
Blocul 1 – Materiale introductive și <i>Sermones Lupi</i>	74
Blocul 2 – Reforma pastorală, cateheză și îndrumări	83
Blocul 3 – Escatologie	94
Blocul 4 – Situația Angliei și nevoia de reformă	103
Blocul 5 – Materiale diverse	116
Blocul 6 – Poezie religioasă	123
Blocul 7 – Adăugirile lui Parker	127
Rezumat și comparații	128
O tradiție juridică wulfstaniană în CCCC 201?	138
Capitolul 3: Reeditarea operelor lui Wulfstan în context	142
Capitolul 4: Conceptul celor trei ordine sociale în proza engleză veche și în <i>Rânduiala lumii</i>	174
Capitolul 5: <i>Rânduiala lumii</i> : situație, manuscrise și probleme	189
Starea actuală a textului	190

Varianta Nero	190
Varianta Corpus	197
Varianta Junius	199
Stil	203
Lungime și context	205
Procesul de compunere și editare	213
Concluzii	214
Concluzii generale	216
Bibliografie	222
ANEXĂ: Ediție semi-diplomatică a ms. Cambridge, Corpus Christi College MS 201 (paginile 1-176)	
Note editoriale	6
Abrevieri	7
TEXT	8-189

REZUMAT

CUVINTE CHEIE: Wulfstan, Cambridge Corpus Christi College MS 201, *Institutes of Polity (Rânduiala lumii)*, critică textuală, ediție, studii de manuscrise.

Subiectul acestei teze, Cambridge, Corpus Christi College, MS 201 (denumit în continuare CCC 201) este adesea citat, în special în legătură cu arhiepiscopul Wulfstan al Yorkului. Manuscrisul care conține o serie din scrierile și notele lui (*commonplace book*), a fost rareori tratat unitar.¹ Compilat după moartea arhiepiscopului în 1023, CCC 201 este excepțional prin densitatea ridicată a materialului wulfstanian: lucrările scrise sau influențate de arhiepiscop reprezintă aproape două treimi din conținutul manuscrisului original din secolul al XI-lea. Din păcate, multe dintre aceste texte au fost editate și discutate independent de contextul manuscrisului. O astfel de abordare acordă puțină atenție tranzițiilor manuscrisului, rubricilor, alternanței deliberate a genurilor (omiletice, doctrinare, legislative, literare) și modului în care aceste elemente produc în mod intenționat un codice structurat cu atenție, cu conținuturi care variază de la materiale introductive la diagnoza și soluționarea problemelor sociale și spirituale ale Angliei. Cu toate acestea, codicele în ansamblu oferă o perspectivă relativ completă asupra modului în care reforma de la începutul secolului al XI-lea în Anglia a fost articulată, predicată și, pe cât posibil, pusă în practică.

CCC 201 oferă o descriere exactă a problemelor care afectau Anglia în timpul domniei lui Æthelred (r. 978-1013; 1014-1016) și Cnut (r. 1016-1035), însă nu s-a ajuns la un consens cu privire la data și originea manuscrisului. Mai mult, doar o parte din conținutul său a beneficiat de atenția cercetătorilor, în timp ce alte părți au fost mai mult sau mai puțin neglijate. Fred C. Robinson susține că, deși unele manuscrise conțineau “texte pe diverse teme din diverse perioade, colectate și copiate într-un singur manuscris fără un motiv evident”, contrariul este la fel de frecvent: multe manuscrise urmează o

¹ Vezi însă Mark Atherton, „Cambridge Corpus Christi 201 as a Mirror for a Prince: *Apollonius of Tyre*, Archbishop Wulfstan and King Cnut”, *English Studies* 97 (2016), pp. 457-72; Daniel Anlezark, „Reading ‘The Story of Joseph’ in MS Cambridge, Corpus Christi College 201”, *The Power of Words: Anglo-Saxon Studies Presented to Donald G. Scragg on his Seventieth Birthday*, ed. Hugh Magennis și Jonathan Wilcox (Morgantown: West Virginia University Press, 2006), pp. 61-94.

structură ușor de distins, construită în jurul unei teme unificatoare.² Graham D. Caie are dreptate când afirmă că o lucrare lipsită de context produce un sentiment de „ordine clinică, care nu se regăsește în original”.³ Mai mult, aceasta induce în eroare cititorul prin convenții editoriale moderne, precum adăugarea de titluri, emendații și alte modificări textuale.

Această teză oferă un studiu cuprinzător al tuturor elementelor din CCCC 201 și arată cum se încadrează acestea în contextul imediat și mai larg al manuscrisului. De asemenea, voi încerca să demonstrez că CCCC 201 nu este o culegere eterogenă, ci mai degrabă un manual de guvernare creștină compilat cu atenție, ale cărui diverse straturi editoriale (din prima jumătate a secolului al XI-lea, dar și adăugirile din secolul al XVI-lea) prezintă încercări de reformă cronologic îndepărtate, dar tematic similare. Astfel, studiul de față își propune să reconstituie modul în care a fost compilat manuscrisul, atât prin analiza atentă a numeroaselor genuri de texte care îl compun, cât și prin compararea acestor texte cu variantele găsite în alte manuscrise. La nivel tematic, trebuie explicat de ce aceste materiale au fost adunate în cea mai mare și mai diversă antologie a operelor lui Wulfstan care a ajuns până la noi. Așa cum sper să demonstrez, structura manuscrisului a fost atent gândită, în secvențe care catehizează, muștră, îndeamnă și legiferează, toate acestea oferindu-ne o perspectivă unică asupra crizei socio-politice din epoca anglo-saxonă târzie a secolului al XI-lea.

Manuscrisul CCCC 201, compilat după moartea lui Wulfstan în 2023, ne permite să urmărim o tradiție wulfstaniacă în devenire, în care unele texte devin canonice, iar altele sunt încă prezente într-o formă modulară, ceea ce le permite să fie combinate și reutilizate în funcție de necesități. Cum răspunde natura modulară a acestor texte, în special capitolele cunoscute sub titlul *The Institutes of Polity* (numită de noi *Rânduiala lumii*), rigorilor criticii textuale moderne? Ce ne dezvăluie obiceiurile editoriale medievale despre natura și tradiția textelor wulfstaniene și nu numai?

Wulfstan (d. 1023), episcop de Londra (996-1002), arhiepiscop de York (1002-1023) și episcop de Worcester (1002-1016), a fost una dintre cele mai influente figuri ale

² Fred C. Robinson, „Old English Literature in Its Most Immediate Context”, *Old English Literature in Context: Ten Essays*, ed. John D. Niles (Cambridge: D. S. Brewer, 1980), p. 26.

³ Graham D. Caie, „Text and Context in Editing Old English: the case of Poetry in Cambridge, Corpus Christi College 201”, *The Editing of Old English: Papers from the 1990 Manchester Conference* (Cambridge: D. S. Brewer, 1990), p. 155.

epocii anglo-saxone târzii. A fost consilier și a redactat legi pentru regii Æthelred și Cnut, a fost martor la unele dintre cele mai mari atacuri vikinge care au afectat vreodată Anglia, a fost principalul lider spiritual al națiunii între 1012 și 1018 și s-a străduit toată viața să promoveze reforme sociale și ecleziastice. Vremurile tumultuoase în care a trăit, împreună cu pozițiile influente ale lui Wulfstan la curtea regală, au făcut ca el să fie implicat activ în procesul de guvernare. Pe scurt, a fost „una dintre personalitățile cu cea mai mare influență asupra formării culturii engleze timpurii”.⁴

În ciuda acestor responsabilități majore, sau poate datorită lor, Wulfstan a lăsat în urmă o serie neobișnuit de bogată de documente. După ce și-a asigurat primul episcopat în 996, când apare pentru prima dată în arhive, și până la moartea sa în 1023, a scris un număr considerabil de omilii și predici, precum și coduri de legi și chiar o serie de texte mai mici, legate tematic, care astăzi sunt considerate un tratat politico-teologic extins – *Institutes of Polity*. Wulfstan este depășit doar de contemporanul său, Ælfric de Eynsham (d. c. 1010), în ceea ce privește producția literară, fiind astfel unul dintre cei mai prolifici autori anglo-saxoni. În timp ce Ælfric s-a străduit să-și cultive figura auctorială și să-și lege numele de operele sale, Wulfstan era considerabil mai puțin preocupat de statutul său de autor. El tindea mai degrabă să încurajeze distribuirea pe scară largă a operelor sale, pentru a facilita atât reforma seculară, cât și cea ecleziastică, și de aceea corpusul său considerabil a supraviețuit în diverse forme în multiple manuscrise.

Deși operele lui Wulfstan sunt apreciate de mult timp de către cercetători, forma manuscrisă în care au supraviețuit a fost puțin studiată și uneori greșit înțeleasă. Etichete precum miscelaneu, culegere sau caiet de însemnări („commonplace book”) au fost aplicate în mod inconsecvent manuscriselor legate de Wulfstan și rareori au fost verificate în raport cu dovezile codicologice și textuale pe care le oferă manuscrisele însele. În plus, deși arhiepiscopul și moștenirea sa au generat multă exegeză în ultimele decenii, edițiile operelor sale au apărut destul de lent. Faptul că ediția lui Arthur Napier din 1893 a omiliilor arhiepiscopului este încă relevantă vorbește despre dificultatea editării lui Wulfstan. Fundamentala ediție Dorothy Bethurum din 1953 a unui număr de omilii și predici ale lui Wulfstan și ediția la fel de importantă a lui Karl Jost a *Institutes of*

⁴ Patrick Wormald, „Archbishop Wulfstan and the Holiness of Society”, *Anglo-Saxon History: Basic Readings*, ed. D.A.E. Pelteret (New York: Routledge, 2000), p. 191.

Polity nu sunt lipsite de probleme. Am oferit la rândul meu o ediție a acestui text, însoțită de prima traducere în limba română⁵.

Există, de asemenea, o oarecare confuzie în ceea ce privește așa-numitele „commonplace books” ale lui Wulfstan. Termenul în sine a fost introdus la sfârșitul secolului al XIX-lea de Mary Bateson⁶. Ea a observat că o serie de manuscrise, printre care Cambridge, Corpus Christi College 190 și 265, Oxford, Bibl. Bodleiană, Junius 121 și Londra, Biblioteca Britanică, Cotton Nero A. i, conțineau materiale teologice de natură similară și a sugerat că acestea ar fi putut servi drept „caiete de însemnări” ale episcopului. Deși studiul lui Bateson are acum o vechime de o sută treizeci de ani și este în mod evident depășit, meritul său constă în primul rând în evidențierea caracterului eterogen al multor manuscrise eclesiastice anglo-saxone.

Cercetătorii de la mijlocul secolului al XX-lea, precum Dorothy Bethurum, au dezvoltat cercetările lui Bateson și au susținut că aceste manuscrise sunt strâns legate de încercările de reformă ale lui Wulfstan, în timp ce Dorothy Whitelock a sugerat că multe texte din aceste manuscrise au influențat în mod direct propriile lucrări ale lui Wulfstan⁷. Astfel, perspectiva asupra conceptului de „commonplace book” a trecut de la o antologie de texte selectate pentru un episcop la un corpus asamblat cu grijă de arhiepiscopul Wulfstan sau sub supravegherea acestuia, cu scopul de a crea instrumentarul necesar reformei politico-eclesiastice a Angliei.⁸

Deși cercetătorii secolului al XX-lea au folosit pe scară largă termenul lui Bateson, conceptul e problematic. În special, Patrick Wormald obiectează împotriva termenului și susține că „oricine a alcătuit aceste cărți nu a selectat gânduri edificatoare pe măsură ce

⁵ *Rânduiala lumii*, ed. și trad. Andrei Crișan (Cluj: Presa Universitară Clujeană, 2024).

⁶ Mary Bateson, „A Worcester Cathedral Book of Ecclesiastical Collections Made about 1000 A.D.”, *English Historical Review* 10 (1895), pp. 712–31.

⁷ Dorothy Bethurum, „Archbishop Wulfstan’s Commonplace Book”, *PMLA* 57 (1942), pp. 916–29; Dorothy Whitelock, „Archbishop Wulfstan: Homilist and Statesman”, *Transactions of the Royal Historical Society* 24 (1942), pp. 25–45.

⁸ Studii privind tradiția cărților de citate includ Hans Sauer, „The Transmission and Structure of Archbishop Wulfstan’s ‘Commonplace Book,’” in *Old English Prose: Basic Readings*, ed. P.E. Szarmach (New York, 2000), pp. 339–93; Peter Clemoes, „The Old English Benedictine Office, Corpus Christi College, Cambridge, MS 190, and the Relations between Ælfric and Wulfstan: A Reconsideration,” *Anglia* 78 (1960), pp. 265–83; J.E. Cross, „A Newly-Identified Manuscript of Wulfstan’s ‘Commonplace Book,’ Rouen, Bibliothèque Municipale, MS. 1382 (U.109), ff. 173r-198v,” *JMLat* 2 (1992), pp. 63–83; Michael D. Elliot, „Wulfstan’s Commonplace Book Revised: The Structure and Development of *Block 7*, on Pastoral Privilege and Responsibility”, *The Journal of Medieval Latin* 22 (2012), pp. 1–48; C.A. Jones, „Two Composite Texts from Archbishop Wulfstan’s ‘Commonplace Book’: The *De ecclesiastica consuetudine* and the *Institutio beati Amalarii de ecclesiasticis officiis*,” *ASE* 27 (1998), pp. 233–71.

le-a citit”. În schimb, compilatorii manuscriselor au încercat, cu un succes moderat, să alcătuiască o „colecție de legi ale Bisericii latine și de principii care stau la baza acesteia”.⁹

Interesul meu pentru Wulfstan a început de la textul cunoscut sub numele de *Institutes of Polity (Rânduiala lumii)*. Natura problematică a textului a împins în mod natural domeniul de cercetare spre contextul manuscrisului. La rândul lor, lucrările învecinate, fiecare cu propriul context, m-au determinat să redactez acest studiu cuprinzător despre CCCC 201. Teza de față susține că CCCC 201 este mai mult decât un codice miscelaneu și compozit – și anume o antologie elaborată cu atenție, destinată reformei seculare și ecleziastice, în care se pot distinge influențele autorului, editorului și utilizatorului. Într-adevăr, conținutul elaborat al manuscrisului include omilii, predici, coduri de legi, grupuri de precepte sociale și morale, o narațiune unică în engleza veche, „romanul” *Apollonius of Tyre*, și chiar poeme.

Afirmația centrală, care va fi reiterată pe parcursul capitolelor, este că forma scrierilor lui Wulfstan (adică selecția, secvența, dimensiunea și gruparea textelor, rubricarea și alte indicii) depinde de codicele care le conține. Prin urmare, încerc să demonstrez următoarele teze:

a) Contextul manuscrisului este una dintre principalele influențe asupra formei operelor lui Wulfstan. Acest lucru se poate observa în special în progresia tematică și retorică a CCCC 201, de la instruirea doctrinară, la îndemnul pastoral și, în fine, la legislația seculară. Această progresie este parte integrantă a modului în care funcționează textele individuale.

b) Este periculos să se aplice standarde editoriale moderne unor grupuri de texte similare din punct de vedere tematic, cum ar fi *Institutes of Polity (Rânduiala lumii)*. Natura modulară a capitolelor acestui text, reutilizate în diverse contexte, este reprezentativă pentru natura operelor lui Wulfstan. Munca editorială a lui Karl Jost ilustrează capcanele forțării textelor medievale în cadre moderne. Cercetările recente au arătat că relația dintre cele trei versiuni ale textului (dacă într-adevăr este vorba de un text coerent) este considerabil mai complicată decât simpla ordine cronologică. Forma operelor lui Wulfstan nu urmează întotdeauna o dezvoltare cronologică. Reexaminarea

⁹ Patrick Wormald, „Archbishop Wulfstan’s Canon Collection”, *Old English Newsletter* 46.1 (2016), consultat online la: https://www.oenewsletter.org/OEN/archive/46_1/wormald.php (ultima consultare în 18 februarie 2026).

manuscrisului CCCC 201 dorește să arate cum interacționează vocea autorului, procesul și intervenția scribilor și contextul politic pentru a produce texte care pot fi scoase din contextul manuscrisului doar cu riscul denaturării.

c) Scopul editorial, adică modificarea textului în funcție de contextul său, poate fi observat prin rubrici și reutilizarea unităților homiletice ca prologuri la lucrări juridice, anticipând astfel utilizarea lor în predicare, legiferare etc. Adăugirile și eliminările din versiunile lucrărilor adunate în CCCC 201 și în alte manuscrise ar trebui tratate ca interacțiuni intenționate și semnificative, determinate în principal de contextul manuscrisului, mai degrabă decât ca urmărirea unei versiuni *finale*.

Astfel, prezenta teză nu tratează CCCC 201 ca o simplă sursă de texte diverse, ci ca un întreg. Accentul se pune pe „întreaga carte”¹⁰. Patrick Wormald a sugerat că, pentru a-l aprecia pe deplin pe Wulfstan, ar trebui să îl citim „nu în edițiile noastre, ci în ale sale: să-l privim prin manuscrisele care par să fi fost adunate sub egida sa directă”.¹¹ Prezenta ediție își propune să prezinte cititorului una dintre edițiile lui Wulfstan, sau ceea ce succesorii săi au considerat reprezentativ pentru opera sa. Numărul mare de lucrări ale lui Wulfstan prezente în CCCC 201 sugerează că manuscrisul a fost fie produsul unei persoane care aprecia opera arhiepiscopului, fie copia unui manuscris contemporan cu Wulfstan, care nu a supraviețuit. Deși CCCC 201 nu este un *vademecum* personal precum Nero A. i, și nu conține scrierea recognoscibilă din autografele arhiepiscopului, este cu siguranță manuscrisul mai complet dintre cele două și, probabil, cel mai cuprinzător codice wulfstanian pe care îl avem.

Primul capitol al prezentei lucrări are ca scop contextualizarea operei și vieții lui Wulfstan în vremurile grele ale epocii anglo-saxone târzii. Atacurile neîncetate ale vikingilor din 991-1012, un rege nepregătit și prost sfătuit, măririle de impozite, corupția înrădăcinată în toate straturile sociale, în special în Biserică și în nobilime, au culminat în cele din urmă cu ascensiunea danezului Cnut pe tronul Angliei. Etapele carierei lui Wulfstan, de la episcop de Londra la arhiepiscop de York și (simultan) episcop de Worcester, au coincis cu fiecare criză regală majoră, poziționându-l ca lider intelectual și spiritual de prim rang. Prin urmare, capitolul explică de ce multe dintre scrierile sale nu

¹⁰ Pentru abordări similare, vezi *The Whole Book. Cultural Perspectives on the Medieval Miscellany*, ed. Stephen G. Nicols, Siegfried Wenzel (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1997).

¹¹ Wormald, „Archbishop Wulfstan and the Holiness of Society”, p. 192.

se încadrează într-un gen clar definit, ci oferă un amestec de scrisori pastorale, predici eshatologice și literatură juridică, ceea ce le face dificil de etichetat. Contextualizând agenda lui Wulfstan și oferind o imagine de ansamblu asupra surselor și stilului său caracteristic, acest capitol pune bazele celui care urmează.

Capitolul al doilea este o analiză detaliată a CCCC 201, pp. 1-178. Manuscrisul a fost copiat de patru mâini scribale diferite. Una poate fi datată cu certitudine în primul sfert al secolului al XI-lea, în timp ce celelalte trei sunt cu siguranță mai târzii, cel mai probabil de la mijlocul secolului. Propun o descriere completă a acestor mâini și a trăsăturilor lor distinctive, iar capitolul este însoțit de ilustrații paleografice. În secolul al XVI-lea, arhiepiscopul Matthew Parker a adăugat la codicele original un bloc considerabil, conținând *Capitula* lui Theodulf de Orléans, dar s-a abținut să mai modifice CCCC 201. Intervenția lui Parker asupra manuscrisului a fost adesea criticată, deși acest capitol susține că alegerea de a adăuga *Capitula* este coerentă din punct de vedere tematic cu restul manuscrisului, întrucât Theodulf a fost una dintre sursele lui Wulfstan, chiar dacă Parker nu știa neapărat acest lucru. Manuscrisul original (deci fără adaosurile lui Parker) conține șase „blocuri” tematice, care pot fi descrise cel mai bine ca un codice care susține reforma politică și ecleziastică.

Blocul 1 funcționează ca un manual de instrucțiuni pentru episcopi cu privire la problemele generale care afectau Anglia secolului al XI-lea. Este o unitate homiletică independentă, atent editată, care începe cu instrucțiuni generale despre istoria lumii și condiția umană, trece la instrucțiuni catehetice și problemele urgente ale vremii și se încheie cu acuzații împotriva corupției instituționale, oferind în același timp prescripții penitențiale la scară personală și națională.

Blocul 2 se ocupă de rânduiala vieții creștine. Reelaborarea de către Wulfstan a uneia dintre scrisorile pastorale ale lui Ælfric încurajează predarea în limba vernaculară și indică fundamentele vieții clericale – celibatul, decența, veșmintele potrivite, cărțile liturgice necesare etc. Scrisoarea este urmată de trei capitole din *Rânduiala lumii* despre bărbații hirotoniți, despre laici și despre toți bărbații creștini. Capitolele transformă în norme prescriptive îndemnul din scrisoarea care o precede, anticipând totodată codurile legislative care urmează (*Legea preoților din Northumbria*, II-III Edgar, V Æthelred). Cu alte cuvinte, blocul 2 încearcă să transpună instrucțiunile omiletice din

blocul 1 în legislație. Într-adevăr, subiectele menționate în blocul 1, precum jurămintele, zeciuiala, taxele și puritatea clericală, reapar ca dispoziții legale în blocul 2.

Blocul 3 susține urgența reformei și conține o avertizare severă: abaterea de la doctrină este mai mult decât o simplă inadecvare spirituală, este complicitate cu Anticristul. Există o intenție editorială incontestabilă în blocurile manuscriselor: apocalipsa socială și cosmică iminentă descrisă în omilia Bethurum 5, cea mai dezvoltată predică eshatologică a lui Wulfstan, este întărită de Bethurum 2 și 3: natura însăși se revoltă împotriva păcătoșilor prin furtuni și recolte eșuate. Motivul este că zeciuiala, milostenia și legea, atât divină, cât și seculară, au fost neglijate. Crescendo-ul retoric este evident. Instrucțiunile oferite în blocul 1 și legiferate în blocul 2, prin care oamenii pot trăi o viață creștină ordonată și pot rezista Anticristului, au fost ignorate. Prin urmare, sfârșitul este iminent, cu excepția cazului în care se întreprinde o reformă morală și spirituală considerabilă, cu toată seriozitatea.

Blocul 4 restrânge apoi perspectiva eshatologică la Anglia secolului al XI-lea. *Sermo Lupi ad Anglos*, probabil cel mai cunoscut text al lui Wulfstan, enumeră calamitățile îndurate de englezi (invazia vikingilor, încălcarea jurămintelor, corupția instituțională, decăderea morală) și îndeamnă la pocăință și la reformă națională. Piesa centrală a blocului este probabil secvența de capitole cunoscută astăzi sub numele de *Institutes of Polity (Rânduiala Lumii)* care articulează responsabilitățile sociale ale unei societăți tripartite (*oratores, bellatores, laboratores*). Capitolele transformă muștrările anterioare ale lui Wulfstan în norme prescriptive, în timp ce codurile legislative succesive (VIII Atr, I Em, *Canons of Edgar, Compilation on Status*) legiferează programul de reformă.

Blocul 5 nu este probabil la fel de compact ca precedentele. Cu toate acestea, pare să ofere preoților și predicatorilor un dosar de referință. Include omilii despre botez, în latină și în limba vernaculară, un scurt rezumat al rangurilor și îndatoririlor clericale, precum și *Declarația lui Cnut din 1018* (precursorul lui I-II Cnut, cele mai cuprinzătoare și dezvoltate coduri de legi ale lui Wulfstan) și romanul fragmentar *Apollonius din Tyr*.

Blocul 6 constă din cinci poezii: o versiune în engleza veche a operei lui Beda, *De die iudicii, The Rewards of Piety* (cunoscută anterior sub numele de *An Exhortation to Christian Living* și *A Summons to Prayer*), *The Lord's Prayer II* și *Gloria I*. Un alt argument în favoarea naturii intenționate a compilației este faptul că trei dintre cele cinci poezii

sunt copiate de scribul 1, în timp ce scribul principal al manuscrisului, scribul 2, reia lucrul pentru ultimele elemente. Poeziile rezumă tema principală a manuscrisului și oferă cărții o concluzie pașnică și pioasă.

Al șaptelea și ultimul bloc făcea inițial parte din manuscrisul CCCC 191 și a fost adăugat la CCCC 201 de arhiepiscopul Matthew Parker (1504-1575). Acesta conține *Capitula* lui Theodulf de Orléans, o omilie anonimă în engleza veche, *Ic bidde eow*, și un fragment din *Martyrologium*-ul lui Usuard. Inițiativa lui Parker de a adăuga aceste texte la CCCC 201 este interesantă. Deși nu cunoștea probabil identitatea lui Wulfstan, el a recunoscut totuși similitudinile tematice dintre blocul 7 și restul CCCC 201. Într-adevăr, selecția sa concordă în mare măsură cu conținutul manuscrisului, întrucât Theodulf e una dintre sursele lui Wulfstan. Probabil că Parker a dorit să adauge surse continentale relevante la un codice insular de inspirație carolingiană.

Capitolul secund al tezei afirmă deci că CCCC 201 a fost compilat în mod intenționat ca un manual de guvernare episcopală în timpul domniei lui Cnut, structura sa trecând de la doctrina introductivă la eshatologie și legislație reformistă. Deoarece manuscrisul este un miscelaneu compozit, a fost adesea descris ca un amestec de texte și omilii legate de Wulfstan. Fără îndoială, multe, dacă nu chiar majoritatea textelor, au fost plasate cu atenție și adesea editate pentru a genera urgența retorică generală a manuscrisului.

Capitolul al treilea tratează lucrarea lui Wulfstan, *Institutes of Polity*, și în special conceptul central al unei societăți tripartite, sursele lui Wulfstan pentru aceasta și integrarea sa în sistemul legislativ anglo-saxon. Diviziunea tripartită a societății, adică *oratores, bellatores și laboratores*, și originea sa în spațiul anglo-saxon, este reconstituită de la traducerea în engleza veche a *Consolării Filozofiei* patronată de regele Alfred în secolul al IX-lea până la operele lui Wulfstan și Ælfric, unde conceptul reapare. Utilizarea conceptului de către Wulfstan în *Rânduiala Lumii* leagă grupul modular de texte mai scurte de programul său reformist și le conferă greutate legislativă. Printr-o prezentare generală a modului în care conceptul celor trei ordine ale societății coagulează *Institutes of Polity* și a modului în care acesta este exemplificat în codurile de legi ale lui Wulfstan (V, VI Atr), capitolul pune bazele pentru discuția detaliată privitoare la *Rânduiala Lumii* care urmează.

Cel de-al patrulea capitol abordează dificultățile textuale ale *Rânduialii Lumii*. În forma sa actuală, textul este rezultatul muncii editoriale a lui Karl Jost, a cărui ediție din 1959 a rămas în mare necontestată. Potrivit lui Jost, există două variante ale textului. Una se găsește în ms. CCCC 201, pp. 40-43, 57-61, 77-93, și este considerată de Jost ca fiind cea mai veche (*I Polity*). A doua versiune se găsește în materialul din ms. Junius 121, ff. 15r-v, 17r-19v, 20v-23v, 32v-34r, 57v-59r. Aceasta este *II Polity* în viziunea lui Jost. O a treia versiune a textului există în ms. Nero A. i, ff. 70v-83v și 97r-109v. Aceasta este considerată un text de tranziție, deoarece include și autografe wulfstaniene sub formă de note, glose și corecturi. Fragmente suplimentare pot fi găsite în CUL 3206 și Tiberius A.iii, ff. 93r-v. Cu alte cuvinte, versiunea din ms. CCCC 201 ar fi cea mai veche, cea din ms. Nero A. i ar fi o schiță intermediară, iar manuscrisul Junius 121 conține ceea ce Jost consideră versiunea finală a textului. În ce mă privește, contest acest *status quo* larg acceptat, care distinge între *I Polity* și *II Polity*, și demonstrez că nu atât cronologia, cât contextul manuscrisului ar trebui să fie în prim-planul oricărei discuții despre textul medieval. Textul din ediția lui Jost nu este, cel mai probabil, ceea ce Wulfstan a intenționat. Este discutabil dacă Wulfstan a conceput vreodată un text coerent sau definitiv. Susțin că *Rânduiala Lumii* este, de fapt, un set modular de capitole adaptabile, și că selecția, ordinea, lungimea și forma acestora a fost dictată în primul rând de contextul manuscrisului. Dintre numeroasele capitole care pot fi incluse în *Rânduiala Lumii*, *Be gehadedum mannum (Despre bărbații hirotoniți)* este probabil cea mai bună ilustrare a capcanelor unei ediții „definitive”. Capitolul se găsește de două ori în CCCC 201, iar studiul de față explică faptul că persoanele care au compilat manuscrisul au folosit în mod intenționat o versiune mai scurtă în secvența neîntreruptă a capitolelor din *Rânduiala Lumii* și au copiat o versiune considerabil mai lungă în altundeva. Acest lucru sugerează că o succesiune liniară I-II, în care textul lung este dezvoltarea celui scurt, nu se aplică scrierilor lui Wulfstan și că este de preferat să le citim în contextul manuscrisului, alături de textele pe care acestea, la rândul lor, le anticipează sau le rezumă.

După ce capitolul precedent a abordat problemele editoriale legate de *Rânduiala lumii*, capitolul al cincilea extinde domeniul de aplicare și abordează una dintre omiliile mai puțin studiate ale lui Wulfstan prezente în manuscris: *Evil Rulers* (Bethurum 21). Analiza se concentrează asupra celor patru versiuni existente ale omiliei, în ms. Hatton 113, ms. Nero A. i și de două ori în CCCC 201, și susține că, deoarece operele lui Wulfstan sunt intrinsec modulare și depind de context, privilegierea unui manuscris și adoptarea

lecturilor din celălalt duce la același tip de interferență scribală care deranjează cercetătorii în căutarea unui text arhetipal. Capitolul revizuieste tradiția operelor lui Wulfstan și repune în discuție edițiile anterioare ale acestora (Napier, Bethurum, Jost). Capitolul arată că operele lui Wulfstan au suferit extinderi sau prescurtări ca urmare a reutilizării în diferite contexte manuscrite, mai degrabă decât printr-un proces cronologic de revizuire. O comparație atentă a textelor dovedește că Wulfstan (sau cercul său) a prescurtat omiliile atunci când acestea precedau materialul juridic și le-a extins atunci când funcționau ca unități independente. Astfel de dovezi subminează practica editorială a „celui mai bun text” și motivează o ediție care păstrează variantele ca date istorice. În schimb, capitolul propune ediții paralele, semi-diplomatice, care respectă punctuația manuscrisului și fac variațiile textuale vizibile și ușor de urmărit.

Prin urmare, teza demonstrează că textele reformei lui Wulfstan depindeau major de contextul manuscris. De asemenea, discută pe larg procesul de compilare a unui codice ca răspuns la o criză gravă, și oferă prima transcriere completă a manuscrisului CCCC 201. De-a lungul acestei lucrări, Wulfstan ne apare ca un moralist, cleric și om de stat perspicace și sofisticat, care își modela cărțile ca instrumente de instruire teologică și guvernare politică.

BIBLIOGRAFIE

SURSE PRIMARE

- Ælfric. 2019. *Old English Lives of Saints*, ed. and trans. by Mary Clayton and Juliet Mullins, Dumbarton Oaks Medieval Library 58-60. MA: Harvard University Press.
- Bethurum, Dorothy ed. 1957. *The Homilies of Wulfstan*, Oxford: Clarendon Press.
- Blake, E. O. ed. 1959. *Liber Eliensis, Camden Third Series*, London: The Royal Historical Society.
- Byrhtferth of Ramsey. 2009. *The Lives of St Oswald and St Ecgwine*, ed. and trans. Michael Lapidge, Oxford: Wiley-Blackwell, 2009.
- Caie, Graham. 2000. *The Old English Poem Judgement Day II: A Critical Edition with Editions of De Die Iudicii and the Haton 113 Homily Be domes dæge*, Cambridge: D. S. Brewer.
- Chase, Colin ed. 1975. *Two Alcuin Letter-Books*, Toronto: Pontifical Institute for Mediaeval Studies.
- Cubbin, G. P. ed. 1996. *The Anglo-Saxon Chronicle: A Collaborative Edition. Volume 6, MS D*, Cambridge: Boydell and Brewer.
- Darlington, R. R., and P. McGurk, eds. 1914. *The Chronicle of John of Worcester: Volume II, The Annals from 450 to 1066*, Oxford: Clarendon Press.
- Fehr, Bernard ed. 1914. *Die Hirtenbriefe Ælfrics in altenenglischer und lateinischer Fassung*, Bibliothek der angelsächsischen Prosa 9, Hamburg: H. Grand.
- Fowler, Roger. 1979. *Wulfstan's Canons of Edgar*, Oxford: Oxford University Press.
- Godden, Malcolm and Susan Irvine, eds. 2009. *The Old English Boethius: An Edition of the Old English Version of Boethius's De consolatione philosophiae*, 2. vols. Oxford: Oxford University Press.
- Irvine, Susan ed. 1993. *Old English Homilies from MS Bodley 343*, Early English Text Society OS 302, Oxford: Oxford University Press.

- , ed. 2004. *The Anglo-Saxon Chronicle: A Collaborative Edition. Volume 7, MS. E*, Cambridge: Boydell & Brewer.
- Jost, Karl. 1959. *Die Institutes of Polity, Civil and Ecclesiastical: Ein Werk Erzbischof Wulfstans von York*, Bern: Francke.
- Kennedy, A. G. 1982. "Cnut's Law code of 1018", *ASE* 11, 57-81.
- Liebermann, Felix. 1889. *Die Heiligen Englands: Angelsächsisch und lateinisch*, Hannover.
- . 1903. *Die Gesetze der Angelsachsen*, vol. I, Halle a.S. : Niemeyer.
- Marsden, R. ed. 2008. *The Old English Heptateuch and Ælfric's Libellus de Veteri Testamento et Novo*, EETS OS 330, vol. I, Oxford: Oxford University Press for the Early English Text Society.
- Napier, Arthur S. ed. 1883. *Wulfstan: Sammlung der ihm zugeschriebenen Homilien nebst Untersuchungen über ihre Echtheit, vol. I: Text und Varianten*, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Rabin, Andrew ed. 2015. *The Political Writings of Archbishop Wulfstan of York*, Manchester: Manchester University Press.
- Rauer, C. 2013. *The Old English Martyrology: Edition, Translation and Commentary*. Cambridge: D.S. Brewer.
- Sauer, Hans ed. 1978. *Theodulfi Capitula in England: Die altenenglischen Übersetzungen, zusammen mit dem lateinischen Text*, Munich: Wilhelm Fink.
- Skeat, Walter W. ed. 1881. *Ælfric's Lives of Saints*, vol. 2, London: Trübner.
- Swanton, Michael. 1997. *The Anglo-Saxon Chronicle*, New York: Routledge.
- Thorpe, Benjamin ed. 1834. *The Anglo-Saxon Version of the Story of Apollonius of Tyre*. London: J. and A. Arch.
- . 1840. *Ancient Laws and Institutes of England*, London: s.n.
- Ure, James ed. 1957. *The Benedictine Office: An Edition of the Old-English Text*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Whitelock, Dorothy ed. 1930. *Anglo-Saxon Wills*, Cambridge Studies in English Legal History, Cambridge: Cambridge University Press.

- ed. 1963. *Sermo Lupi ad Anglos*, London: Methuen.
- ed. 1979. *English Historical Documents, c. 500-1042*, London: Eyre & Spottiswoode.
- , Martin Brett, and C.N.L. Brooke eds. 1981. *Councils and Synods with Other Documents Relating to the English Church, I: A.D. 871–1066*, Oxford: Oxford University Press.
- Wilkins, David. 1721. *Leges anglo-saxonicae ecclesiasticae & civiles*, London: William Bowyer.
- William of Malmesbury. 2002. *Saints' Lives*, ed. M. Winterbottom and R. M. Thomson, Oxford: Oxford University Press.
- Wulfstan. 2020. *Old English Legal Writings*, ed. and trans. Andrew Rabin, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- . 2024. *Rânduiala lumii*, ed. and trans. Andrei Crișan, Cluj: Presa Universitară Clujeană.

BIBLIOGRAFIE SECUNDARĂ

- Abels, Richard. 1998. *Alfred the Great: War, Kingship, and Culture in Anglo-Saxon England*, London-New York: Longman.
- . 2018. *Æthelred the Unready: The Failed King*, London: Allen Lane.
- Acker, Paul. 2004. "Three Tables of Contents, One Old English Homiliary and Cambridge, Corpus Christi College MS 178", *Old English Literature in its Manuscript Context*, ed. J. T. Lionarons, Morgantown, West Virginia: West Virginia University Press, 121-38.
- Allott, Stephen. 1974. *Alcuin of York: His Life and Letters*. York: W. Sessions.
- Anlezark, Daniel. 2006. "Reading 'The Story of Joseph' in MS Cambridge, Corpus Christi College 201", *The Power of Words: Anglo-Saxon Studies Presented to Donald G. Scragg on his Seventieth Birthday*, ed. by Hugh Magennis and Jonathan Wilcox, Morgantown: West Virginia University Press, 61-94.
- Aronstam, Robin Ann. 1975. "Penitential Pilgrimages to Rome in the Early Middle Ages." *Archivum Historiae Pontificiae* 13, 65-83.
- Atherton, Mark. 2016. "Cambridge Corpus Christi 201 as a Mirror for a Prince: *Apollonius of Tyre*, Archbishop Wulfstan and King Cnut", *English Studies* 97:5, 451-472.

- Basler Bjorklund, Nancy. 2004. "Parker's Purpose Behind the Manuscripts: Matthew Parker in the Context of his Early Career and Sixteenth-Century Church", *Old English Literature in its Manuscript Context*, ed. J. T. Lionarons, Morgantown, West Virginia: West Virginia University Press, 217-241.
- Bately, J. M. 1988. "Old English Prose Before and During the Reign of King Alfred." *ASE* 17, 93-138.
- . 1992. "John Joscelyn and the Laws of the Anglo-Saxon Kings." *Words, Texts and Manuscripts. Studies in Anglo-Saxon Culture Presented to Helmut Gneuss on the Occasion of His Sixty-Fifth Birthday*, edited by M. Korhammer, K. Reichl, and H. Sauer, Woodbridge: D.S. Brewer, 435-466.
- . 2009. "Did King Alfred Really Translate Anything? The Integrity of the Alfredian Canon Revisited". *Medium Ævum* 78, 189-215.
- Bateson, Mary. 1895. "A Worcester Cathedral Book of Ecclesiastical Collections Made about 1000 A.D.", *EHR* 10, pp. 712-731.
- Baxter, Stephen. 2004. "Archbishop Wulfstan and the Administration of God's Property." *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. M. Townend, Turnhout: Brepols Publishers, 161-206.
- . 2008. *The Earls of Mercia. Lordship and Power in Late Anglo-Saxon England*, Oxford: Oxford University Press.
- . 2011. "Lordship and Labour." *A Social History of England, 900-1200* ed. Julia Crick and Elisabeth van Houts, Cambridge: Cambridge University Press, 98-114.
- Berkhout, C. T. 1994. "The Parkerian Legacy of a Scheide Manuscript." *Princeton University Library Chronicle* 55, 277-286.
- Bethurum, Dorothy. 1942. "Archbishop Wulfstan's Commonplace Book," *Publications of the Modern Language Association* 57, 916-929.
- . 1949. "A Letter of Protest from the English Bishops to the Pope." *Philologica: The Malone Anniversary Studies*, ed. Thomas A. Kirby and Henry Bosley Woolf. Baltimore: Johns Hopkins Press, 97-104.
- . 1950. "Six Anonymous Old English Codes", *JEGP* 49:4, 449-463.

- . 1958. "Review of *The Benedictine Office: An Old English Text* by James Ure." *Speculum* 33, 567-269.
- . 1971. *Regnum and Sacerdotium in the Early Eleventh Century in England before the Conquest: Studies in Primary Sources Presented to Dorothy Whitelock*, eds. Peter Clemons and Kathleen Hughes. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bishop, T. A. M. 1954. "Notes on Cambridge Manuscripts, Part III: MSS Connected with Exeter." *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society* 2, 192-199.
- . 1971. *English Caroline Minuscule*, Oxford: Clarendon Press.
- Blair, John. 2005. *The Church in Anglo-Saxon England*. Oxford: Oxford University Press.
- Bredehoft, Thomas A. 2004. "The Boundaries Between Verse and Prose in Old English Literature", *Old English Literature in its Manuscript Context*, ed. J. T. Lionarons, Morgantown, West Virginia: West Virginia University Press, 139-172.
- . 2009. *Authors, Audiences, and Old English Verse*, Toronto: University of Toronto Press.
- Brooke, C.N.L. 1977. "York Minster from the Ninth to the Early Thirteenth Centuries." *History of York Minster*, eds. G.E. Aylmer and Reginald Cant. Oxford: Oxford University Press, 12-43.
- Brown, G. H. 1982. Review of Hans Sauer, *Theodulfi Capitula in England: Die Altenglischen Übersetzungen, Zusammen Mit Dem Lateinischen Text*. *Speculum* 58, 432-33.
- Budny, Mildred. 1997. *Insular, Anglo-Saxon, and Early Anglo-Norman Manuscript Art at Corpus Christi College, Cambridge: An Illustrated Catalogue*, Kalamazoo: Medieval Institute Publications.
- Caie, G. D. 1999. "The Editing of Old English: to Emend or Not to Emend." *Problems of Editing*, ed. by C. Jansohn. Berlin, New York: Max Niemeyer Verlag, 89-95.
- . 2004. "Codicological Clues: Reading Old English Christian Poetry in Its Manuscript Context." *The Christian Tradition in Anglo-Saxon England: Approaches to Current Scholarship and Teaching*, ed. by P. Cavill. Cambridge: D.S. Brewer, 3-14.
- . 1990. "Text and Context in Editing Old English: the Case of Poetry in Cambridge, Corpus Christi College 201", *The Editing of Old English: Papers from the 1990 Manchester Conference*, Cambridge: D. S. Brewer, 155-162.

- . 1976. *The Judgement Day Theme in Old English Poetry*, Copenhagen: Nova.
- Campbell, Alistair. 1959. *Old English Grammar*, Oxford: Oxford University Press.
- Carroll, Jayne. 2007. "Engla Waldend, Rex Admirabilis: Poetic Representations of King Edgar". *The Review of English Studies* 58:234, 113-132.
- Chapman, Don W. 1996. "Motivation for Producing and Analyzing Compounds in Wulfstan's Sermons", *Advances in English Historical Linguistics*, ed. Jacek Fisiak and Marcin Krygier, New York: Mouton de Gruyter, 15-21.
- . 2002. "Germanic Tradition and Latin Learning in Wulfstan's Echoic Compounds", *JEGP* 10, 1-18.
- . 2017. "Fixity and Flexibility in Wulfstan's Binomials" in *Binomials in the History of English*, ed. Joanna Kopaczyk and Hans Sauer, Cambridge: Cambridge University Press, 41-62.
- Cheney, C. R. 1988. "The College of Corpus Christi and the Blessed Virgin Mary Cambridge: an Exhibition in the Parker Library." *Proceedings of the Seventh International Congress of Medieval Canon Law (Cambridge, 23-27 July 1984)*, ed. by P. Linehan. Monumenta Iuris Canonici 8. Vatican City: Bibliotheca Apostolica Vaticana, liii-lxiii.
- Clemoes, Peter. 1959. "The Chronology of Ælfric's Works", *The Anglo-Saxon: Studies in some Aspects of their History and Culture presented to Bruce Dickens*, ed. P. Clemoes, London: Bowes & Bowes.
- . 1960. "The Old English Benedictine Office, Corpus Christi College, Cambridge MS 190, and the Relations Between Ælfric and Wulfstan; a Reconsideration." *Anglia* 78: 265-283.
- Conti, Aidan. 2007. "Revising Wulfstan's Antichrist in the Twelfth Century: A Study in Medieval Textual Re-appropriation", *Literature Compass* 4, 638-663.
- Cowen, Alice. 2004. "Byrstas and Bysmeras: the Wounds of Sin in the *Sermo Lupi ad Anglos*", *Wulfstan, Archbishop of York: the Proceedings of the second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townsend, Studies in the Early Middle Ages 10, Turnhout: Brepols, 397-411.
- Crişan, Andrei. 2024. "The Modular Structure of Wulfstan's *Institutes of Polity*: Discarding Jost's *I Polity* and *II Polity*," *Notes and Queries* 71:2, 139-141.

- Cross, James. E. 1990. "Missing Folios in Cotton ms. Nero A.I," *British Library Journal* 16, 99-100.
- . 1991. "Wulfstan's *De Anticristo* in a Twelfth-Century Worcester Manuscript." *ASE* 20, 203-220.
- . 1992. "A Newly-Identified Manuscript of Wulfstan's 'Commonplace Book,' Rouen, Bibliothèque Municipale, MS. 1382 (U.109), ff. 173r-198v," *Journal of Medieval Latin* 2, 63-83.
- and Alan Brown. 1989. "Literary Impetus for Wulfstan's *Sermo Lupi*", *Leeds Studies in English* 20, 271-291.
- and Jennifer Morrish Tunberg eds. 1993. *The Copenhagen Wulfstan Collection: Copenhagen Kongelige Bibliotek Gl. kgl. sam. 1595, Early English Manuscripts in Facsimile*, 25, Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Cubitt, Catherine. 2015. "Apocalyptic and Eschatological Thought in England Around the Year 1000", *Transactions of the Royal Historical Society* 25, 27-52.
- . 2017. "On Living in the Time of Tribulation: Archbishop Wulfstan's *Sermo Lupi ad Anglos* and its Eschatological Context", *Writing, Kingship and Power in Anglo-Saxon England*, ed. R. Naismith and D. A. Woodman, Cambridge: Cambridge University Press, 202-233.
- Dance, Richard. 2004. "Sounds, Fury, and Signifiers; or Wulfstan's Language." *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townsend, Turnhout: Brepols, 2004, 29-61.
- Darlington, R. R. and P. McGurk, eds. 1995. *The Chronicle of John of Worcester: Volume II, The Annals from 450 to 1066*, Oxford: Clarendon Press.
- Davis-Secord, J. 2008. "Rhetoric and Politics in Archbishop Wulfstan's Old English Homilies", *Anglia* 126:1, 65-96.
- Dekker, K. 2016. "Anglo-Saxon Encyclopaedic Notes: Tradition and Function", *Foundations of Learning: The Transfer of Encyclopaedic Knowledge in the Early Middle Ages*, ed. R. Bremmer and K. Dekker, Leuven: Peeters, 95-130.
- . 2019. "Encyclopaedic Notes as Micro-Texts: Contextual Variation and Communicative Function", *Anglo-Saxon Micro-Texts*, Buchreihe der Anglia 67, ed. by U. Lenker and L. Kornexl, Berlin: De Gruyter, 203-224.

- Deshman, Robert. 1976 "Christus rex et magi reges: Kingship and Christology in Ottonian and Anglo-Saxon Art." *Frühmittelalterliche Studien* 10, 367-405.
- Di Giuseppe, Frederica. 2022. "Gelome understandan þone mycclan dom, þe we ealle to scylon': The Eschatological Dimension of Wulfstan's Ordered Society", *Endzeitvorstellungen: die Interkulturalität des apokalyptischen Mythos im lateinischen und germanischen Mittelalter*, ed. by E. di Venossa and G. Pelizzari, Würzburg: Königshausen & Neumann, 247-264.
- . 2024. "Enlisting the Truth of Damnation: the Rhetoric of Wulfstan's Lifelong Engagement with Eschatology", *Testi escatologici nelle letterature germaniche medievali*, 16, pp. 85-126.
- Dickins, B. 1972. "The Making of the Parker Library." *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society* 6, 19-34.
- Dien, Stephanie. 1975. "Sermo Lupi ad Anglos: The Order and Date of the Three Versions", *Neuphilologische Mitteilungen* 64, 561-570.
- Dobbie, E. V. K. 1942. *The Anglo-Saxon Minor Poems*. Anglo-Saxon Poetic Records, vol. 6. London.
- Duby, Georges. 1980. *The Three Orders: Feudal Society Imagined*, transl. Arthur Goldhammer, Chicago: University of Chicago Press.
- Dumville, D. N. 1993. *English Caroline Script and Monastic History: Studies in Benedictinism, A.D. 950-1030*. Woodbridge: Boydell.
- Earl, J. W. 1999. "Violence and Non-Violence in Anglo-Saxon England: Ælfric's *Passion of St. Edmund*." *Philological Quarterly* 1, 125-149.
- Elliot, Michael, D. 2012. "Wulfstan's Commonplace Book Revised: The Structure and Development of *Block 7*, on Pastoral Privilege and Responsibility", *Journal of Medieval Latin* 22, 1-48.
- . 2013. "New Evidence for the Influence of Gallic Cannon Law in Anglo-Saxon England", *Journal of Ecclesiastical History* 64 4, 700-730.
- Fell, Christine E. 1985. "Unfrið: An Approach to a Definition", *Saga-Book* 21, 85-100.

- Fischer, Andreas. 1989. "Lexical Change in Late Old English: From *ǣ* to *lagu*", *The History and the Dialects of English: Festschrift for Eduard Kolb*, ed. by Andreas Fischer, Heidelberg: C. Winter, 103-114.
- Foot, Sarah. 2011. *Æthelstan: The First King of England*, Yale University Press.
- Förster, Max. 1923. "Die Weltzeitalter bei den Angelsachsen", *Neusprachliche Studien: Festgabe Karl Luick zu seinem sechzigsten Geburtstage dargebracht von Freunden und Schülern*, Marburg a.d. Lahn: N.G. Elwert (G. Braun), 183-203.
- Fowler, Roger G. 1963. "Archbishop Wulfstan's Commonplace Book' and 'The Cannons of Edgar'", *Medium Ævum* 32, 1-10.
- . 1965. "A Late Old English Handbook for the Use of a Confessor." *Anglia* 83, 1-34.
- . 1966. "Some Stylistic Features of the *Sermo Lupi*", *JEGP* 65:1, 1-18.
- Foxhall Forbes, H. 2013. *Heaven and Earth in Anglo-Saxon England*, ed by J. Story. Studies in Early Medieval Britain, Farnham: Ashgate.
- . 2015. "Affective Piety and the Practice of Penance in Late-Eleventh Century Worcester: The Address to the Penitent in Oxford, Bodleian Library, Junius 121", *ASE* 44, 309-345.
- Frantzen, A.J. 1982. "The Tradition of Penitentials in Anglo-Saxon England", *ASE* 11, 23-56.
- Fulk, Robert D. 1992. *History of Old English Meter*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- . 2017. "Pragmatic and Stylistic Functions of Binomials in Old English", *Binomials in the History of English*, ed. Joanna Kopaczyk and Hans Sauer, Cambridge: Cambridge University Press, 27-41.
- Gallagher, John Joseph. 2021. "The Six Ages of the World and Biblical Genealogy in Anglo-Saxon Encyclopaedic Notes", *Neophilologus* 15, 437-455.
- Gatch, Milton McC. 1977. *Preaching in Anglo-Saxon England: Ælfric and Wulfstan*, Toronto and Buffalo: University of Toronto Press.
- Gates, Jay Paul. 2015. "Preaching, Politics and Episcopal Reform in Wulfstan's Early Writings", *Early Medieval Europe* 23:1, 93-116.

- . 2018. "2 Discursive Murders: The St Brice's Day Massacre, Beowulf and Morðor", *Medieval and Early Modern Murder*, ed. Larissa Tracy, Woodbridge: Boydell Press, 47-76.
- Giandrea, Mary F. 2007. *Episcopal Culture in Late Anglo-Saxon England*, Woodbridge: Boydell Press.
- Gneuss, Helmut. 1980. "A Preliminary List of Manuscripts Written or Owned in England up to 1100." *ASE* 9, 1-60.
- . 2003. "Addenda and Corrigenda to the Handlist of Anglo-Saxon Manuscripts." *ASE* 32, 293-305.
- Godden, Malcolm R. 1994. "Apocalypse and Invasion in Late Anglo-Saxon England", *From Anglo-Saxon to Early Middle English: Studies Presented to E.G. Stanley*, ed. M. R. Godden, D. Gray and T. Hoad, Oxford: Oxford University Press, 130-162.
- . 2007. "Did King Alfred Write Anything?", *Medium Ævum* 76, 1-23.
- . 2013. "Alfredian Prose: Myth and Reality", *Filologia Germanica/Germanic Philology* 5 (2013), 131-158.
- . 2024. "The Relations of Wulfstan and Ælfric: A Reassessment", *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townsend, Turnhout: Brepols, 353-374.
- Graham, T. 2001. "Anglo-Saxon Studies: Sixteenth to Eighteenth Centuries." *A Companion to Anglo-Saxon Literature*, ed. by P. Pulsiano and E. Treharne, Oxford: Oxford University Press, 415-433.
- Gretsch, M. 2005. *Ælfric and the Cult of Saints in Late Anglo-Saxon England*, Cambridge Studies in Anglo-Saxon England 34. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadley, Dawn M. 2000. *The Northern Danelaw: Its Social Structure, c. 800-1100*, Leicester: Leicester University Press.
- Hall, T. N. 2004. "Wulfstan's Latin Sermons." *Wulfstan, Archbishop of York: the Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. by M. Townend, Turnhout: Brepols, 93-139.
- Hamilton, S. 2005. "Rites for Public Penance in Late Anglo-Saxon England." *The Liturgy of the Late Anglo-Saxon Church*, ed. by H. Gittos and M. B. Bedingfield, Woodbridge: Boydell Press, 65-103.

- Hanna, Ralph III. 1997. "Miscellaneity and Vernacularity: Conditions of Literary Production in Late Medieval England", *The Whole Book. Cultural Perspectives on the Medieval Miscellany*, ed. by Stephen G. Nicols, Siegfried Wenzel, Ann Arbor: University of Michigan Press, 37-51.
- Hartman, Megan E. 2012. "Poetic Attitudes and Adaptations in Late Old English Verse", *Leeds Studies in English* 43, 74-92.
- Heyworth, M. 2007. "The 'Late Old English Handbook for the Use of a Confessor': Authorship and Connections." *Notes and Queries* 54: 218-22.
- Heyworth, Melania. 2007. "Apollonius of Tyre in its Manuscript Context: An Issue of Marriage", *Philological Quarterly* 86, pp. 1-26.
- Higham, N.J. and M.J. Ryan. 2013. *The Anglo-Saxon World*. New Haven: Yale University Press.
- Higley, S.L. 2006. "Finding the Man Under the Skin: Identity, Monstrosity, Expulsion, and the Werewolf", *The Shadow-Walkers: Jacob Grimm's Mythology of the Monstrous*, ed. T. Shippey Tempe: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 335-378.
- Hill, Joyce. 1992. "Monastic Reform and the Secular Church: Ælfric's Pastoral Letters in Context", *England in the Eleventh Century: Proceedings of the 1990 Harlaxton Symposium*, ed. Carola Hicks, Stamford: Paul Watkins, 103-117.
- . 1994. "Ælfric, Authorial Identity, and the Changing Text," *The Editing of Old English*, ed. D. G. Scragg and Paul E. Szarmach, Cambridge: D.S. Brewer, 177-189.
- . 2005. "Authority Adaptation: Ælfric, Wulfstan and the Pastoral Letters." *Text and Language in Medieval English Prose: A Festschrift for Tadao Kubouchi*, ed. by A. Oizumi, J. Fisiak, and J. Scahill, Studies in English Medieval Language and Literature 12, Oxford: Oxford University Press, 63-75.
- . 2006. "Making Women Visible: An Adaptation of the *Regularis Concordia* in Cambridge, Corpus Christi MS 201", *Conversion and Colonization in Anglo-Saxon England*, Temple, AZ: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 152-167.

- . 2011. "Two Anglo-Saxon Bishops at Work. Wulfstan, Leofric and Cambridge, Corpus Christi College MS 190." *Patterns of Episcopal Power*, ed. by Ludger Körntgen and Dominik Waßenhoven, Berlin/Boston: De Gruyter, 145-162.
- Hofstetter, W. 1988. "Winchester and the Standardization of Old English Vocabulary." *ASE* 17: 139-61.
- Hogg, R.M. 1992. *A Grammar of Old English. Vol. 1, Phonology*, Oxford: Blackwell.
- Hollis, Stephanie. 1989. "The Thematic Structure of the *Sermo Lupi*", in *Old English Literature: Critical Essays*, ed. by R. M. Liuzza, New Haven and London: Yale University Press, 182-203.
- Hough, Carole. 2014. *'An Ald Reht': Essays on Anglo-Saxon Law*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Houghton, John William. 1994. "The Old English Benedictine Office and Its Audience." *The American Benedictine Review* 45, 431-45.
- Hyams, Paul R. 2000. "Does It Matter When the English Began to Distinguish Crime and Tort?". *Violence in Medieval Society*, ed. by R. Kaeuper, Woodbridge: Boydell Press, 107-128.
- Ivarsen, Ingrid. 2021. "Æthelstan, Wulfstan and a revised history of tithes in England", *Early Medieval Europe* 29:2, 225-252.
- James, M. R. 1912. *A Descriptive Catalogue of the Manuscripts in the Library of Corpus Christi College Cambridge, Vol. I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- John, Eric. 1977. "War and Society in the Tenth Century: The Maldon Campaign." *Transactions of the Royal Historical Society* 27, 173-195.
- Jones, C. A. 1998. "The Book of the Liturgy in Anglo-Saxon England." *Speculum* 73, 659-702.
- . 1998. "Two Composite Texts from Archbishop Wulfstan's 'Commonplace Book': The *De ecclesiastica consuetudine* and the *Institutio beati Amalarii de ecclesiasticis officiis*." *ASE* 27, 233-271.
- . 2004. "Wulfstan's Liturgical Interests." *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townsend. Turnhout: Brepols, 325-352.

- Jost, Karl. 1950. *Wulfstanstudien*, Schweizer Anglistische Arbeiten 23, Bern: A. Francke.
- Jurasinski, Stefan. 2001. "The Continental Origins of Æthelbert's Code." *Philological Quarterly* 80, 1-15.
- . 2016. "Wulfstan, Episcopal Authority, and the *Handbook for the Use of a Confessor*", *Old English Philology*, ed. Leonard Neidorf, Rafael J. Pascual, and Tom Shippey, Cambridge: D. S. Brewer, 215-32.
- , Lisi Oliver, and Andrew Rabin, eds. 2010. *English Law Before Magna Carta: Felix Liebermann and Die Gesetze der Angelsachsen*, Leiden: Brill.
- and Lisi Oliver, eds. 2021. *The Laws of Alfred*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ker, N.R. 1956. "The Pastoral Care: King Alfred's Translation of St. Gregory's *Regula pastoralis*; Ms. Hatton 20 in the Bodleian Library at Oxford, Ms. Cotton Tiberius B. XI in the British Museum, Ms. Anhang 19 in the Landesbibliothek at Kassel." *EEMF* 6, Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- . 1957. *A Catalogue of Manuscripts Containing Anglo-Saxon*, Oxford: Clarendon Press.
- . 1964. *Medieval Libraries of Great Britain: a List of Surviving Books*. 2nd edn. Royal Historical Society Guides and Handbooks 3. London: Royal Historical Society.
- Keynes, Simon. 1990. "Royal Government and the Written Word in Late Anglo-Saxon England." *The Uses of Literacy in Medieval Europe*, ed. R. McKitterick, Cambridge: Cambridge University Press, 226-257.
- . 1996. "Crimes and Punishment in the Reign of King Æthelred", in *People and Places in Northern Europe, 500-1600: Essays in Honour of Peter Hayes Sawyer*, Boydell Press: Woodbridge.
- . 2007. "An Abbot, an Archbishop, and the Viking Raids of 1006–7 and 1009–12." *ASE* 36, 151-220.
- . 2013. "Church Councils, Royal Assemblies, and Anglo-Saxon Royal Diplomas." *Kingship, Legislation and Power in Anglo-Saxon England*, ed. by Gale R. Owen-Crooker and Brian W. Schneider, Woodbridge: The Boydell Press, 17-184.
- and Michael Lapidge, eds. 2004. *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred and Other Contemporary Sources*, London: Penguin Classics.

- Kleist, A. J. 2007. "Anglo-Saxon Homiliaries as Designated by Ker." *The Old English Homily: Precedent, Practice, and Appropriation*, ed. by A. J. Kleist, 493-506. Turnhout: Brepols.
- Kornexl, L. 1995. "The *Regularis Concordia* and Its Old English Gloss." *ASE* 24, 95-130.
- Koskenniemi, Inna. 1968. *Repetitive Word Pairs in Old and Early Middle English Prose*, Turku: Turun Yliopisto.
- Kubouchi, T. 2006. "Wulfstan's Scandinavian Loanword Usage: An Aspect of the Linguistic Situation in the Late Old English Danelaw." *Inside Old English*, ed. by J. Walmsley, Oxford: Oxford University Press, 134-152.
- Lapidge, Michael. 1985. "Surviving Booklists from Anglo-Saxon England", *Learning and Literature in Anglo-Saxon England: Studies Presented to Peter Clemoes*, ed. by M. Lapidge and H. Gneuss, Cambridge and New York: Cambridge University Press, 33-89.
- . 2003. *The Cult of St Swithun*. Winchester Studies 4.ii. Oxford: Clarendon Press.
- . 2008. *The Anglo-Saxon Library*, Oxford: Oxford University Press.
- Lavelle, Ryan. 2022. "Cnut, King of the English, 1017-1019." *Anglo-Danish Empire: A Companion to the Reign of King Cnut the Great*, ed. by Richard North, Erin Goeres, and Alison Finlay, Berlin/ Boston: Medieval Institute Publications, 169-190.
- Lawson, M.K. 1992. "Archbishop Wulfstan and the Homiletic Element in the Laws of Æthelred II and Cnut", *EHR* 107:424, 565-586.
- Lawson, M.K. 2003. *Æthelred the Unready: The Ill-Counselled King*. Stroud: Tempus.
- Lee, Claire A. 1999. *Tradition and Belief, Religious Writing in Late Anglo-Saxon England*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lemke, Andreas. 2014. "Fear-Mongering, Political Shrewdness or Setting the Stage for a Holy Society? – Wulfstan's *Sermo Lupi ad Anglos*", *English Studies* 95:7, 758-776.
- Liebermann, Felix. 1889. *Die Heiligen Englands*. Hannover: Hahn.
- Lionarons, J. T. 2004. "Napier Homily L: Wulfstan's Eschatology at the Close of His Career." *Wulfstan, Archbishop of York: the Proceedings of the Second Alcuin Conference*, edited by M. Townend, Turnhout: Brepols, 413-28.

- . 2004. "Textual Appropriation and Scribal (Re)Performance in a Composite Homily: the Case for a New Edition of Wulfstan's *De Temporibus Antichristi*." *Old English Literature in Its Manuscript Context*, edited by J. T. Lionarons. Morgantown, WV: West Virginia University Press, 67-93.
- . 2004. "Textual Identity, Homiletic Reception, and Wulfstan's *Sermo ad Populum*," *Review of English Studies* 55:219, 157-182.
- Lochrie, Karma. 1986. "Wyrð and the Limits of Human Understanding: A Thematic Sequence in the *Exeter Book*", *JEGP* 85:3, 323-331.
- Logeman, H. 1906. "On Some Cases of Scandinavian Influence in English", *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 117, 271-275.
- Loyn, H.R. ed. 1971. *A Wulfstan Manuscript Containing Institutes, Laws and Homilies: British Museum, Cotton Nero A. I.*, Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.
- Machan, Tim William. 1991. "Editing, Orality, and Late Middle English Texts." *Vox Intexta*, ed. by A. N. Doanne and Carol Braun Pasternack, Madison: University of Wisconsin Press, 263-282.
- Mann, Gareth. 2004. "The Development of Wulfstan's Alcuin Manuscript." *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townsend, Turnhout: Brepols, 235-278.
- Marafioti, Nicole. 2008. "Punishing Bodies and Saving Souls: Capital and Corporal Punishment in Late Anglo-Saxon England." *The Haskins Society Journal* 20, 39-57.
- . 2019. "Secular and Ecclesiastical Justice in Late Anglo-Saxon England," *Speculum* 94:3, 774-805.
- . 2019. "The Legacy of King Edgar in the Laws of Archbishop Wulfstan", *Remembering the Medieval Present: Generative Uses of England's Pre-Conquest Past, 10th to 15th Centuries*, ed. by Jay Paul Gates and Brian O'Camb, Leiden: Brill, 21-50.
- . 2024. "King and Church in the Laws of King Edmund", *The Reigns of Edmund, Eadred and Eadwig, 939-959*, ed. by Mary Elizabeth Blanchard and Christopher Riedel, Woodbridge: Boydell & Brewer, 39-58.
- Masters Hollowell, Ida. 1977. "Linguistic Factors Underlying Style Levels in Four Homilies of Wulfstan", *Neophilologus* 61, 287-296.

- McGowan, J. 1989. "Royal Titles in the Old English Apollonius: Two Emendations." *Studia Neophilologica* 61, 3-6.
- McIntosh, Angus. 1949. "Wulfstan's Prose", *Proceedings of the British Academy* 35, 109-142.
- Moffat, Douglas and V. P. McCarren. 1998. "A Bibliographical Essay on Editing Methods and Authorial and Scribal Intention." *A Guide to Editing Middle English*, ed. by D. Moffat and V. P. McCarren, Ann Arbor: University of Michigan Press, 25-57.
- Moilanen, Inka. 2016. "The Concept of the Three Orders of Society and Social Mobility in Eleventh-Century England", *EHR* 131:553, 1331-1352.
- Momma, Hal. 1997. *The Composition of Old English Poetry*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Morini, C. 2003. "The First English Love Romance without 'Love'! The Old English Apollonius of Tyre." *Selim: Journal of the Spanish Society for Mediaeval English Language and Literature/ Revista de la Sociedad Española de Lengua y Literatura Inglesa Medieval* 12, 109-25.
- . 2005. "The Old English Apollonius and Wulfstan of York." *Leeds Studies in English* n.s. 36, 63-104.
- Morrison, Stephen. 1995. "A Reminiscence of Wulfstan in the Twelfth Century", *Neophilologische Mitteilungen* 96:3, 229-234.
- Nakashian, Craig. M. 2016. *Warrior Churchmen of Medieval England, 1000-1250 Theory and Reality*, Woodbridge: Boydell Press.
- Orchard, Andy. 1992. "Crying Wolf: Oral Style and the *Sermones Lupi*," *ASE* 21, 239-264.
- . 2003. "On Editing Wulfstan", *Early Medieval English Texts and Interpretations: Studies Presented to Donald G. Scragg*, ed. by Elaine Treharne and Susan Rosser, Tempe, AZ: Arizona Center for Medieval and Renaissance Studies, 311-340.
- . 2004. "Re-Editing Wulfstan: Where's the Point?". *Wulfstan, Archbishop of York: the Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townsend, Turnhout: Brepols, 63-91.
- . 2007. "Wulfstan as Reader, Writer, and Rewriter." *The Old English Homily: Precedent, Practice, and Appropriation*, ed. by A. J. Kleist, Turnhout: Brepols, 311-341.

- Ortigue, Edmond. 1986. "L'élaboration de la théorie des trois ordres chez Haymon d'Auxerre." *Francia* 14, 27-43.
- Page, R. I. 1981. "The Parker Register and Matthew Parker's Anglo-Saxon MSS." *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society* 8: 1-17.
- . 1997. "Back to the Manuscripts: Some Thoughts on Editing Old English Texts." *Back to the Manuscripts. Papers from the Symposium 'The Integrated Approach to Manuscript Studies: A New Horizon' Held at the Eighth General Meeting of the Japan Society for Medieval English Studies, Tokyo, December 1992*, ed. by S. Sato, Tokyo: Centre for Medieval English Studies, 1-27.
- Papahagi, Adrian. 2024. "The Singularity of the Old English *Boethius*". *The Age of Alfred: Rethinking English Literary Culture c. 850-950*, ed. by Amy Faulkner, Francis Leneghan. Turnhout: Brepols, 283-306.
- Pickles, Thomas. 2018. *Kingship, Society, and the Church in Anglo-Saxon Yorkshire*, Oxford and New York: Oxford University Press.
- Pollock, Frederick and Frederic W. Maitland. 1923. *The History of English Law Before the Time of Edward I*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pons-Sanz, Sara M. 2007. "A Reconsideration of Wulfstan's Use of Norse-Derived Terms: The Case of *bræll*", *English Studies* 88:1, 1-21.
- . 2007. *Norse-Derived Vocabulary in Late Old English Texts*, Odense: University Press of Denmark.
- Powell, Timothy E. 1994. "The 'Three Orders' of Society in Anglo-Saxon England." *ASE* 23, 103-132.
- Pracy, Stuart. 2024. *Visions of Hierarchy and Inequality in Early Medieval England*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pratt, David. 2007. "Problems of Authorship and Audience in the Writings of King Alfred the Great". *Lay Intellectuals in the Carolingian World*, ed. by Patrick Wormald and Janet L. Nelson, Cambridge: Cambridge University Press, 162-191.
- Rabin, Andrew. 2010. "Evidence for Wulfstan's Authorship of the Old English *Að*", *Neuphilologische Mitteilungen* 111:1, 43-54.

- Rabin, Andrew. 2015. "Archbishop Wulfstan's 'Compilation on Status' in the *Textus Roffensis*", *Textus Roffensis: Law, Language, and Libraries in Medieval England*, ed. Barbara Bombi and Bruce O'Brien, Turnhout: Brepols, 175-192.
- Rabin, Andrew. 2016. "Archbishop Wulfstan of York", *Oxford Bibliographies in British and Irish Literature*, ed. by Andrew Hadfield, New York: Oxford University Press.
- . 2016. "Wulfstan at London: Episcopal Politics in the Reign of Æthelred", *English Studies* 97, 186-206.
- and Jurasinski, Stefan, eds. 2019. *Languages of the Law in Early Medieval England: Essays in Memory of Lisi Oliver*, Leuven: Peeters.
- . 2023. "Scholars Come for the Archbishop: the Afterlife of Archbishop Wulfstan of York, 1023-2023", *ASE* 50, 361-408.
- and Anya Adair, eds. 2023. *Law Literature and Social Regulation in Early Medieval England*. Woodbridge: Boydell & Brewer.
- . 2024. "The Many Kings of Archbishop Wulfstan I", *The Reigns of Edmund, Eadred and Eadwig, 939-959: New Interpretation*, ed. by Mary Elizabeth Blanchard and Christopher Riedel, Woodbridge: The Boydell Press, 98-120.
- Reinhard, Ben. 2020. "Cotton Nero A.i and the Origins of Wulfstan's Polity." *JEGP* 119, 175-189.
- . 2021. "Wulfstan and the Reordered Polity of Cotton Nero A.i." *Law, Book, Culture in the Middle Ages*, ed. Thom Gobbitt, Leiden: Brill, 51-70.
- Richards, Mary P. 2000. "Fragmentary Versions of *Genesis* in Old English Prose: Context and Function." *The Old English Hexateuch: Aspects and Approaches*, ed. by R. Barnhouse and B. C. Withers, Kalamazoo: Western Michigan University, Medieval Institute Publications, 1-13.
- . 2002. "Wulfstan and the Millennium", *The Year 1000: Religious and Social Response to the Turning of the First Millennium*, ed. by Michael Frassetto, New York: Palgrave Macmillan, 41-48.
- . 2010. "I-II Cnut: Wulfstan's Summa?", *English Law Before Magna Carta*, ed. by Stefan Jurasinski, Lisi Oliver and Andrew Rabin, Leiden: Brill, 137-56.
- Richardson, H. G. and G. O. Sayles. 1966. *Law and Legislation from Æthelberht to Magna Carta*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

- Roach, Levi. 2013. "Law Codes and Legal Norms in Later Anglo-Saxon England." *Historical Research* 86:223, 465-86.
- . 2013. *Kingship and Consent in Anglo-Saxon England, 871-978: Assemblies and the State in the Early Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robertson, A. J. 1925. *The Laws of the Kings of England from Edmund to Henry I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Robertson, A.J. ed. 1939. *Anglo-Saxon Charters*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Robinson, Fred C. 1980. "Old English Literature in Its Most Immediate Context." *Old English Literature in Context: Ten Essays*, ed. by John D. Niles, Cambridge: D. S. Brewer, 11-29.
- . 1989. "The Rewards of Piety: Two Old English Poems in Their Manuscript Context", *Hermeneutics and Medieval Culture*, ed. Patrick J. Gallagher and Helen Damico, Albany: State University of New York Press.
- Rollason, D.W. 1978. "Lists of Saints' Resting-Places in Anglo-Saxon England", *ASE* 7, 61-93.
- Rudolf, Winfried. 2019. "Wulfstan at Work: Recovering the Autographs of London, British Library, Additional 38651, ff. 57r-58v", *Anglo-Saxon Micro-Texts*, ed. Ursula Lenker and Lucio Kornexl, Berlin: De Gruyter.
- . 2024. "'Quoting' the Bible in Times of Trouble: Wulfstan and the Story of Saul and Jonathan in Napier Homily XXXVI", *Sermons, Saints, and Sources: Studies in the Homiletic and Hagiographic Literature of Early Medieval England*, ed. Thomas N. Hall and W. Rudolf, Turnhout: Brepols.
- Sauer, Hans. 2000. "The Transmission and Structure of Archbishop Wulfstan's 'Commonplace Book,'" in *Old English Prose: Basic Readings*, ed. P.E. Szarmach, New York: Garland, 339-93.
- and Birgit Schwan. 2017. 'Heaven and Earth, Good and Bad, Answered and Said: A Survey of English Binomials and Multinomials', *Studia Linguistica Universitatis Jagellonicae Cracoviensis* 134, 83-96.
- Schwarz, Nicolas P. 2023. "Archbishop Wulfstan's Criticism of King Edgar in the *Anglo-Saxon Chronicle*", *Early Medieval Europe* 31, 650-688.

- Sears, Elizabeth. 1986. *The Ages of Man: Medieval Interpretations of the Life Cycle*, Princeton: Princeton University Press.
- Sisam, K. 1925. "The Authenticity of Certain Texts in Lambard's *Archaionomia* 1568", *The Modern Language Review* 20:3, 253-269.
- Stafford, Pauline. 1981. "The Laws of Cnut and the History of Anglo-Saxon Royal Promises." *ASE* 10, 173-190.
- . 1989. *Unification and Conquest: A Political and Social History of England in the Tenth and Eleventh Centuries*, London: Edward Arnold.
- Stokes, Peter. 2014. *English Vernacular Minuscule from Æthelred to Cnut, c. 990 – c. 1035*, Cambridge: Boydell & Brewer.
- Szarmach, Peter. 1989. "Ælfric as Exegete: Approaches and Examples in the Study of the *Sermones Catholici*", *Hermeneutics and Medieval Culture*, ed. by P. Gallagher and H. Damico, Albany, NY: State University of New York Press, 237-247.
- Thijs, Christine. 2006. "Wæferth's Treatment of the Miraculous in his Old English Translation of Gregory's *Dialogi*", *Notes & Queries* 53, 272-286.
- Thompson, V. 2005. "The Pastoral Contract in Late Anglo-Saxon England: Priest and Parishioner in Oxford, Bodleian Library, MS Laud Miscellaneous 482." *Pastoral Care in Late Anglo-Saxon England*, ed. by F. Tinti, Woodbridge: Boydell, 106-120.
- Toswell, M. J. 2007. "The Codicology of Anglo-Saxon Homiletic Manuscripts, Especially the Blickling Homilies." *The Old English Homily: Precedent, Practice, and Appropriation*, ed. by A. J. Kleist, 209-26. Turnhout: Brepols.
- Trahern, J. B. Jr. 1976. "Caesarius of Arles and Old English Literature: Some Contributions and a Recapitulation," *ASE* 5, 105-119.
- Treharne, E. M. 2003. "Producing a Library in Late Anglo-Saxon England: Exeter, 1050-1072." *The Review of English Studies*, n.s. 54: 155-172.
- Trilling, Renée. 2007. "Sovereignty and Social Order: Archbishop Wulfstan and the *Institutes of Polity*", *The Bishop Reformed: Studies in Episcopal Power and Culture in Central Middle Ages*, ed. by Anna Trumbore Jones, John S. Ott, London: Routledge, 58-85.

- Upchurch, Robert K. 2009. "Catechetical Homiletics: Ælfric's Preaching and Teaching During Lent", *A Companion to Ælfric*, ed. by Hugh Magennis and Mary Swan, Leiden: Brill, 345-368.
- Ure, J. 1953. "The Benedictine Office and the Metrical Paraphrase of The Lord's Prayer in MS C.C.C.C. 201." *The Review of English Studies*, n.s. 4, 354-356.
- Wanley, Humfrey. 1705. *Antiquae literaturae septentrionalis liber alter seu Humphredi Wanleii, librorum vett. septentrionalium, qui in Angliae bibliothecis extant, nec non multorum vett. codd. septentrionalium alibi extantium catalogus historico-criticus, cum totius thesauri linguarum septentrionalium sex indicibus*. Oxford: E Theatro Sheldoniano.
- Whitbread, L. 1948. "Two Notes on Minor Old English Poems." *Studia Neophilologica* 20: 192-198.
- . 1949. "The Old English *Exhortation to Christian Living*: Some Textual Problems." *The Modern Language Review* 44, 178-183.
- . 1950. "Notes on the Old English *Exhortation to Christian Living*." *Studia Neophilologica* 23, 96-102.
- . 1959. "MS. C.C.C.C. 201: A Note on Its Character and Provenance." *Philological Quarterly* 38, 106-112.
- . 1966. "The Old English Poem *Judgment Day II* and Its Latin Source." *Philological Quarterly* 45, 635-656.
- Whitelock, Dorothy. 1941. "Wulfstan and the so-called Laws of Edward and Guthrum", *EHR* 56, 1-21.
- . 1942. "Archbishop Wulfstan, Homilist and Statesman", *Transactions of the Royal Historical Society*, 24, 25-45.
- . 1948. "Wulfstan and the Laws of Cnut", *EHR* 63:249, 433-52.
- . 1955. "Wulfstan's Authorship of Cnut's Laws", *EHR* 70, 72-85.
- . 1959. "The Dealings of the Kings of England with Northumbria in the Tenth and Eleventh Centuries." *The Anglo-Saxons: Some Aspects of Their History and Culture Presented to Bruce Dickens on His Seventieth Birthday*, ed. Peter Clemoes. London: Bowes and Bowes.

- . 1961. Review of *Die 'Institutes of Polity, Civil and Ecclesiastical': ein Werk Erzbischof Wulfstans von York*, ed. by Karl Jost, *RES* 12, 61-66.
- . 1965. "Wulfstan at York", *Franciplegius: Medieval and Linguistic Studies in Honor of Francis Peabody Magoun, Jr*, ed. by Jess B. Bessinger, New York: New York University Press, 214-231.
- Wilcox, Jonathan. 1991. "Napier's *Wulfstan* Homilies XL and XLII: Two Anonymous Works from Winchester?", *JEGP* 90:1, 1-19.
- . 1992. "The Dissemination of Wulfstan's Homilies: the Wulfstan Tradition in Eleventh-Century Vernacular Preaching", in *England in the Eleventh Century: Proceedings of the 1990 Harlaxton Symposium*, ed. C. Hicks, Stamford: Paul Watkins Publishing, 192-217.
- . 2000. "The St. Brice's Day Massacre and Archbishop Wulfstan", *Peace for Negotiation: Strategies for Coexistence in the Middle-Ages and the Renaissance*, ed. Diane Wolfthal, Turnhout: Brepols, 79-91.
- . 2000. "Wulfstan and the Twelfth Century," *Rewriting Old English in the Twelfth Century*, ed. by M. Swan and E. Treharne, Cambridge: Cambridge University Press.
- . 2000. "The Wolf on Shepherds: Wulfstan, Bishops, and the Context of the *Sermo Lupi Ad Anglos*." *Old English Prose: Basic Readings*, edited by P. E. Szarmach, New York: Garland, 395-418.
- . 2004. "Wulfstan's *Sermo Lupi ad Anglos* as Political Performance: 16 February 1014 and Beyond", *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. by Matthew Townsend, *Studies in the Early Middle Ages* 10, Turnhout: Brepols, 375-396.
- Williams, Ann. 2003. "A Bell-House and a Burh-Geat: Lordly Residences in England before the Norman Conquest", *Transactions of the Royal Historical Society* 27, 95-114.
- Wormald, Patrick. 1977. "*Lex Scripta and Verbum Regis*: Legislation and Germanic Kingship, from Euric to Cnut", *Early Medieval Kingship*, ed. by P. H. Sawyer and I. N. Woods, Leeds: University of Leeds, School of History, 105-38.
- . 1978. "Æthelred the Lawmaker", *Ethelred the Unready*, ed. by David Hill, Oxford: B.A.R., 47-80.

- . 2000. "Archbishop Wulfstan and the Holiness of Society." *Anglo-Saxon History: Basic Readings*, ed. Davit A. E. Pelteret, Basic Readings in Anglo-Saxon England 6, New York: Routledge.
 - . 2004. "Archbishop Wulfstan: Eleventh Century Statebuilder", *Wulfstan, Archbishop of York: The Proceedings of the Second Alcuin Conference*, ed. Matthew Townend, Turnhout: Brepols, 10-17.
 - . 2005. "Kings and Kingship", *New Cambridge Medieval History*, vol. I, ed. by P. Fouracre, Cambridge: Cambridge University Press, 571-604.
 - . 2005. *The First Code of English Law*, Canterbury: The Canterbury Commemoration Society.
 - . 2014. *Papers Preparatory to the Making of English Law: King Alfred to the Twelfth Century, Vol. II: From God's Law to Common Law*, ed. by Stephen Baxter and John Hudson, London: University of London, Early English Laws.
 - . 2016. "Archbishop Wulfstan's Canon Collection," *Old English Newsletter* 46.1, at https://www.oenewsletter.org/OEN/archive/46_1/wormald.php.
- Yorke, Barbara. 1997. *Kings and Kingdoms of Early Anglo-Saxon England*, London: Routledge.
- Zacher, Samantha. 2003. "The Rewards of Poetry: 'Homiletic' Verse in Cambridge, Corpus Christi College 201." *Selim: Journal of the Spanish Society for Mediaeval English Language and Literature/ Revista de la Sociedad Española de Lengua y Literatura Inglesa Medieval* 12, 83-108.